

[Omsett av Arne Garborg]

LUDVIG HOLBERG:

JEPPE PAA BERGET
ELLER
BONDEN SOM VART BARON

ACTUS I I.

SCEN. 1.

JEPPE (i Sengi aat Baronen, med sin Slaaprok av Gullbrokat for Stolen; han vaknar og gnikar seg i Augo; ser seg ikring og vert forstøkket; gnikar seg i Augo paa nytt; tek seg til Hovudet og fær ei gullsouma Natthuve i Handi; smør Sputt paa Augo og gnikar deim att; vender Huva og augnefer ho; ser paa den fine Skjurta si, paa Slaaprokken, paa allting; sèt upp underlege Andlit. Under all dette vert det høyrte ein linn Musik som fær Jeppe til aa leggja ihop Henderne og graata; naar den sluttar, tek han til Ords):

Nei men kva er daa dette. Kva *er* det for Stordom? Og korleis er eg komen uppi det? Drøymmer eg eller er eg vaken? Nei eg er fullvaken. Kor er Kòna mi; kor er Borni mine; kor er Huset mitt; kor er Jeppe? Alt er umbytt, og eg sjølv med. Nei men kva er daa dette, kva er daa dette? (ropar smaamælt og ræddvore): Nille! [side 17] Nille! Nille! Eg trur eg er komen til Himmerike, Nille; og det reint ufortent. Men tru det er eg? Det synest meg so; men det synest meg òg ikkje so. Naar eg kjenner paa Ryggen min, som enno er saar av den Dengsla eg hev fengje; naar eg høyrer meg røda; naar eg kjenner paa den hole Tonni mi, so tykkjer eg det er eg. Men ser eg paa denne Luva, og paa Skjurta, og paa all denne Stasen som er meg for Augo, og naar eg høyrer den ljuvlege Musiken, so Hunden rugge meg, um eg kann faa inn i *mitt* Hovud, at det er eg. Nei det er ikkje eg; eg vil vera ein Karnali tusund Gongir um det er eg. Men eg drøymmer kann-henda? Det synest meg ikkje so heller. Eg vil freista aa klypa meg i Armen; kjennest ikkje det vondt, so drøymmer eg; men er det vondt, saa er eg vaken. Jau, eg kjende det; eg er vaken. Visst er eg vaken; det kann ingen disputera meg det; for var eg ikkje vaken, so kunde eg daa ikkje .... Men korleis *kann* eg vera vaken, naar eg rett tenkjer etter alt? Det kann daa ikkje glikka, at eg er Jeppe paa Berget; eg veit at eg er ein fatig Bonde, ein Træl, ein Fark, ein Hanrei, ei svalti Lus, ein Makk, ein Karnali; korleis kann eg daa samstundes vera Keisar og Herre paa eit Slott? Nei; det er ein Draum. Det er best eg slær meg til Ro, til dess eg vaknar. (Musiken byrjar paa nytt; Jeppe kjem paa Graaten att). Nei men kann ein høyra slikt i Svevne? det er daa aldri Raad. Men er det ein Draum, so gjev eg aldri maa vakna; og er eg galen, so gjev eg aldri maa verta klok, eg skulde stemna den Dokteren som gjorde meg god, og banna den som vekte meg. Men eg korkje drøymmer eller er galen; for eg hugsar alt som hev vederfares meg. Eg minnest at sæle Far min var Nils paa Berget, og Farfar min Jeppe paa Berget; Kòna mi heiter Nille, og Tampen hennar Meister Erik, og Sønerna mine Hans og Kristoffer og Nils. Men stopp; no hev eg funne ut kva det er. Det er det andre Livet; det er Paradis, det er Himmerike. Kannhenda drakk eg meg ihel igaar hjaa Jakob Skomakar, og døydde, og kom straks til Himmels. Dauden maa ikkje vera so hard aa gaa paa som dei trur; for *eg* kjende Inkje til han. No stend kannhenda i denne Stundi Presten paa Stolen og held Liktalen yver meg, og segjer: slik Avferd fekk Jeppe paa Berget; han livde som ein Soldat og døydde som ein Soldat. Ein kann tvista um eg døydde paa Land eller i Vatn; for eg gjekk heller vaatvoren ut or denne [side 18] Verdi. Aa, Jeppe; dette er anna enn aa gaa fire Miler til Byen og kjøpa Saapa, og liggja paa Halm, og faa Bank av Kjeringi og Horn av Deknen. Aa, for Sæla det no hev vorte ut-av all Møda og alle dei sure Dagarne dine! Aa, eg er so glad at eg maa graata, serleg naar eg tenkjer paa, at dette hev hendt meg so reint ufortent. Men ein Ting stend meg for Hovudet; og det er

det, at eg er so tyrst, at Lippurne mine heng ihop; skulde eg ynskja meg livande att, so maatte det vera for aa faa ei Krus Øl til aa utyrsta meg paa. For kva kann det nytta meg, alt dette herlege for Høyrsla og Syn, naar eg skal døy upp-att av Torste? Presten hugsar eg hev ofte sagt, at ein korkje svelt eller tyrstar i Himmelen; og alle sine burtdøydde Vener skal ein og finna att der. Men eg ormegtast av Torste; og plent eismall er eg; ser ikkje eit Menneskje. Iminsto maatte eg daa finna att han Farfar, som var slik ein skikkeleg Mann, og ikkje lét etter seg ein Skillings Restans hjaa Herskapet. Og eg veit daa, at det er mange som hev livt likso skikkeleg som eg; kvi skulde eg aaleine koma til Himmels? Det kann daa ikkje vera Himmerike heller. Men kva er det daa? Eg søv ikkje; eg er ikkje vaken; eg er ikkje daud; eg er ikkje livande, eg er ikkje galen; eg er ikkje klok; eg er Jeppe paa Berget, eg er ikkje Jeppe paa Berget; eg er fatig, eg er rik, eg er ein stakkars Bonde, eg er Keisar. A—a—a – hjelp! hjelp! hjelp! (Nokre som hev stade pa Lur kjem inn).

SCEN. 2.

KAMMERTENAR. EIN LAKEI. JEPPE.

KAMMERTENAREN. Eg ynskjer den naadige Herren ein god Morgon. Her er Slaaprokken, um Naadigherren vil staa upp. Spring ut etter Handklæde og Vaskevatt, Erik.

JEPPE. Aa, velborne Herr Kammertenar, eg vil gjerne staa upp; men eg bed Dykk, at De inkje vondt vil gjera meg.

KAMMERTENAREN. Gud fri oss fraa aa gjera Herren vondt!

JEPPE. Aa, fyrr de slær meg ihel, vil de daa ikkje gjera væl og segja meg kven eg er?

KAMMERTENAREN. Veit ikkje Herren kven han er?

JEPPE. Igaar var eg Jeppe paa Berget; men i Dag ... Aa, eg veit ikkje kva eg skal segja.

KAMMERTENAREN. Det er hugsamt at Herren er so godt til Lags i Dag, at han tekkjest skjemta. Men Gud hjelpe oss, kvi græt Dykkar Naade?

JEPPE. Eg er ikkje Dykkar Naade; det skal eg gjera min Sælebots Eid paa; for so vidt [side 19] som eg minnest, so er eg Jeppe Nilsson paa Berget, ein av Bønderne aat Baronen. Og vil de faa hit Kõna mi, so skal de faa høyra det same av henne; men lat henne ikkje taka Meister Erik med seg.

KAMMERTENAREN. Dette er noko sers. Kva kann det vera? Herren er visst ikkje vaken; han plar daa aldri skjemta soleis.

JEPPE. Um eg er vaken eller ei, det skal eg ikkje kunna segja; men det veit eg, og det kann eg segja, at eg er ein av Bønderne aat Baronen og heiter Jeppe paa Berget, og hev aldri vore korkje Baron eller Greive i mi Livstid.

KAMMERTENAREN. Kva meiner du, Erik? Eg er rædd Herren hev vorte sjuk.

ERIK. Eg trur han gjeng i Svevnorom. Det hender ofte at Folk stend upp og klæd paa seg og røder og ét og drikk i Svevne.

KAMMERTENAREN. Nei, Erik; eg merkar at Herren ørskar i Sjukdom; spring etter eit Par Doktorar straks .... Aa, naadige Herre, slaa alt slikt fraa Dykk; elles sèt De Støkk i heile Huset. Kjenner naadig Herren ikkje meg?

JEPPE. Eg kjenner ikkje meg sjølv; kor skulde eg daa kjenna Dykk?

KAMMERTENAREN. Aa nei, kann det vera Raad at eg skal høyra slike Ord av min naadige Herre, og sjaa honom i slikt Tilstand. Aa usæle Huset vaart, som skal koma ut for Tauvreskap! Kann ikkje Herren hugsa kva han gjorde igaar, daa han reid i Veideskog?

JEPPE. Eg hev aldri vore korkje Veidar eller Tjuvskytta; for eg veit, at det er Bremerholms Arbeid, det. Og inkje Liv skal kunna faa det paa meg, at eg hev gjengi etter Hare paa Herren sitt Gods.

KAMMERTENAREN. Aa, naadige Herre, eg var daa sjølv med honom paa Veiding igaar.

JEPPE. Igaar sat eg hjaa Jakob Skomakar og drakk for tolv Skilling i Brennevin; kor kunde eg daa vera paa Veiding?

KAMMERTENAREN. Aa, eg naudbed naadig Herren paa mine berre Kne, at han ikkje røder soleis. Erik, gjekk det Bød etter Doktrarne?

ERIK. Ja, dei kjem nok straks.

KAMMERTENAREN. Lat oss daa faa Slaaprokken paa Herren; det kann henda han besnar, naar han kjem ut i Lufti. Vil Herren tekkjast hava paa seg Slaaprokken?

JEPPE. Hjartans gjerne. De maa gjera med meg som de vil, naar de berre ikkje slær meg ihel; for eg er so uskyldig som Barn i Morsliv.

[side 20]

SCEN. 3.

TVO DOKTORAR. JEPPE. KAMMERTENAREN. ERIK.

1ste DOKTOR. Me høyra med største Sorg at Herren ikkje er frisk.

KAMMERTENAREN. Nei, Herr Doktor, han er i eit elegt Tilstand.

2dre DOKTOR. Kor stend det seg, naadige Herre?

JEPPE. Rett godt; eg er berre noko tyrst etter det Brennevinet eg fekk igaar hjaa Jakob Skomakar. Vil de gjeva meg ei Krus Øl og lata meg gaa, so kann dei gjerne for meg hengja baade Dykk og alle Dokterar upp; for nokon Medisin treng eg ikkje.

1ste DOKTOR. Det kann ein kalla aa fantasera, Herr Collega!

2dre DOKTOR. Di stridare det er, di snøggare vil det rasa ut. Late oss kjenna paa Pulsen. *Quid tibi videtur, Domine Frater?*

1ste DOKTOR. Eg held fyre det trengst Aarelating.

2dre DOKTOR. Eg trur ikkje det; slike underlege Aakomur maa ein kurera paa annan Maate. Herren hev havt ein fæl og furdeleg Draum, som hev sett Blodet i Uro og skjepla Heilen soleis, at han biller seg inn aa vera ein Bonde. Me maa sjaa til aa divertera Herren med dei Ting som han plar lika best, gjeva honom den Vinen og den Maten som han finn mest Smak i, og spela for honom dei Tonestykki han helst vil høyra. (Ein lystig Musik tek til.)

KAMMERTENAREN. Det Stykke trur eg Herren held mest av?

JEPPE. Det kann nok henda. Er her alltid slikt Gaman her paa Garden?

KAMMERTENAREN. So tidt som det tekkjest Herren; det er han som gjev oss alle Kost og Løn.

JEPPE. Men det er underlegt at eg ikkje kann koma i Hug kva eg fyrr hev gjort.

2dre DOKTOR. Det fylgjer med Sjukdomen, naadige Herre, at ein gløymer av alt det ein fyrr hev gjort. Eg hugsar at ein av Grannarne mine for nokre Aar sidan vart so ørsken av Drykk, at han gjekk i tvo Dagar og trudde han var hovdalaus.

JEPPE. Eg var like sæl, um Kristoffer Skrivar trudde det same. Men han maa hava ein motsett Sjukdom, han; for han trur han hev mykje til Hovud, endaa han inkje hev, som ein kann merka av Domarne hans. (Alle lær)

2dre DOKTOR. Det er ein Hugnad aa høyra Herren skjemta. Naa; denne Grannen min, som eg fortalde um, han gjekk Byen rundt og spurde [side 21] Folk, um ingin hadde funne det Hovudet han hadde misst; men han kom seg atter, og er i denne Stund Klokkar i Jylland.

JEPPE. Det kunde han vorte like godt, um han so ikkje hadde funne att Hovudet sitt. (Alle lær.)

1ste DOKTOR. Herr Kollega hugsar visst det som hende for tie Aar siden [sic] med ein Mann som trudde han hadde Hovudet fullt av Flugur; og den Grilla kunde han ikkje faa ifraa seg, kor mykje dei talde for han. Men so var det ein vitug Doktor som fann paa Raad: han straadde daude Flugur ut-yver eit Plaaster og lagde det Plaasteret paa Hovudet hans; daa han sidan tok det av, og den sjuke fekk sjaa Flugurne, so trudde han dei var dregne ut or Hovudet hans; og frisk vart han. Ein annan hev eg høyrst gjete, som etter ein lang Feber fekk den Grilla, at um han lét Vatnet sitt, so vart det ein Flaum som vilde øyda Landet. Og dette kunde ingen faa honom ifraa; han vilde døy for Aalmennbaten, sagde han. Men til Slutt fann dei paa Raad: dei sende Bød liksom fraa Kommandanten, at Byen kunde venta ei Umlægning, og at det kunde bli faarlegt, av di Groverne kring Muren var tome; um han vilde gjera væl og fylla deim, so Fienden ikkje skulde sleppa inn i Byen. Glad vart den Sjuke; for no kunde han berga Landet og seg sjølv med; og soleis vart han skild av med baade Vatnet og med Sjukdomen.

2dre DOKTOR. Eg kann til Døme fortelja noko som hev hendt i Tyskland. Det var ein Adelsmann som kom til eit Verthus; og daa han hadde fenge Kvelsmat og vilde leggja seg, tok han av seg den Gullkjeda, han gjekk med um Halsen, og hengde ho upp paa Veggen der i Herbyrget. Verten gaadde etter dette; fylgde honom so aat Sengi og ynskte honom god Natt. Men daa han skyna at Adelsmannen sov, snikte han seg inn i Kammerset og tok 60 Lekkar ut or Kjeda; hengde ho so upp att. Um Morgonen vakna Gjesten og klødde paa seg. Men daa han

skulde hengja Kjeda um Halsen, merka han at ho hadde misst halve si Lengd; han ropa daa paa Folk, og sagde at her hadde vore Tjuvar. Verten stod utanfyre og lurde; no sprang han inn; der skapa han seg reint forstøkt: aa! sette han i, for ei skræmeleg Umskaping! Daa Gjesten spurde kva som var tids, svara han: aa, Herre, Hovudet Dykkar hev vorti ein Gang til so stort som det var igaar; og so kom han med ein falsk Spegel som viste allting tvistort. Daa no Adelsmannen saag Hovudet [side 22] sitt so stort i Spegilen, kom han paa Graaten: no skynar eg, kvi Gullkjeda hev vorte for stutt, sagde han. Sette seg so paa Hesten og sveipte Hovudet inn i Kappa, so ingen skulde sjaa det, der han fór. Det er sagt, at han sidan heldt sig inne i mange Dagar og kunde ikkje koma ifraa dei Grillurne, men trudde at det var Hovudet som var for stort og ikkje Kjeda som var for stutt.

1ste DOKTOR. Det er tallaustr med Døme paa slike Innbillningar. Eg hugsar eg hev høyrtr um ein som hadde sett seg i Hovudet, at Nasen hans var tie Fot lang; no vara han alle dei han raaka, at dei maatte ikkje koma honom for nære.

2dre DOKTOR. Domine Frater hev vel høyrtr Soga um honom som trudde han var daud? Det var ein ung Fyr som fekk den Grilla; og so lagde han seg paa ei Baar og vilde korkje smaka Vaatt eller Turt. Dei talde for honom, Vénerne hans, og freista paa all Vis aa faa honom til aa eta; men faafengt var det; han berre lo, og meinte det var mot all Skikk for Daude aa eta og drikka. Sistpaa tok ein forfaren Mann Medisinen paa seg aa lækja han paa ein underlig Maate. Han fekk ein Tenar ogso til aa gjeva seg ut for daud og lata seg med stor Stas føra til same Staden der den sjuke hadde Lega si. Desse tvo laag daa fyrst lenge der og berre saag paa einannan. Umsider tok Sjukingen til aa spyrja den andre kvi han var komin hit; og hin svara: av di han var daud. Sidan gav dei seg til at spyrja kvarandre ut um kva Bane dei hadde havt; og um det fortalde dei kvarandre i det vide og det breide. So kom det nokre som dertil var tinga, med Kveldsmat til Tenaren; og han reiste seg i Kista og gjorde seg ei god Maaltid. Etterpaa spurde han den andre um ikkje han og snart skulde eta til Kvelds. Sjukingen undrast og spurde um det kunde høva seg for ein daud Mann aa eta; hin svara, at ein kunde ikkje lenge vera daud um ein ikkje aat. Den Sjuke lét seg daa yvertelja, fyrst til aa eta og sidan til aa sova, risa upp, klæda seg, i Lag med den andre; ja han hermde honom i all Ting, til dess han vart baade livande og klok att. Eg kunde gjeva tallause Døme paa slike underlege Innbillningar. Soleis hev det og no gjengi med den naadige Herren, at han innbillar seg aa vera ein fatig Bonde; men Herren maa slaa dei Tankarne fraa seg, so vert han frisk att straks.

JEPPE. Men kann det vera Raad, at det er Innbillning? [side 23]

DOKTOR. Ja visst; Herren hev høyrtr av desse Sogurne no, kva Innbillningar kunna gjera.

JEPPE. *Er eg ikkje Jeppe paa Berget?*

DOKTOR. Nei visst.

JEPPE. *Er ikkje den leide Nille Kòna mi?*

DOKTOR. Langt ifraa; Herren er Enkjemann.

JEPPE. *Er det og berre Innbillning at ho hev ein Tamp som heiter Meister Erik?*

DOKTOR. Berre Innbillning.

JEPPE. *Er det ikkje sant, det heller, at eg skulde til Byn igaar og kaupa Saapa?*

DOKTOR. Nei.

JEPPE. Ikkje det heller, at eg drakk upp Pengarne hjaa Jakob Skomakar?

KAMMERTENAREN. Herren var med oss paa Veiding heile Dagen igaar.

JEPPE. Ikkje det at eg er Hanrei heller?

KAMMERTENAREN. Naa; Frua døydde daa for fleire Aar sidan.

JEPPE. Aa, eg tek til aa skyna Daarskapen min. Eg vil ikkje tenkja meir paa den Bonden; for eg kann merka at det er ein Draum som hev ført meg upp i den Villa. D'er snodigt at sovrne Grillur kann faa slik Magt med eit Menneskje.

KAMMERTENAREN. Vil Herren tekkjast aa taka seg ein Sving ut i Hagen, medan me steller til Aabiten?

JEPPE. Kann so; men lat det gaa fort; eg er baade tyrst og svolten.